

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.22>
УДК 343.98/132

Олег Вячеславович Баулін
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач відділу наукової діяльності та міжнародного
співробітництва лабораторії організації наукової,
методичної діяльності, нормативного забезпечення
та міжнародного співробітництва

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7858-1955>
E-mail: baulin_ov@ukr.net

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ОГЛЯД ТРУПА, ПОВ'ЯЗАНИЙ З ЕКСГУМАЦІЄЮ, ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті розглядаються питання правового регулювання ексгумації трупа людини, розкривається передбачений чинним законодавством України порядок проведення під час досудового розслідування огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією. Автор звертає увагу на існуючі в сучасній слідчій практиці проблеми проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, та пропонує шляхи розв'язання зазначених проблем.

Ключові слова: досудове розслідування; слідча (розшукова) дія; ексгумація трупа; огляд трупа; впізнання трупа; судова експертиза.

Постановка проблеми. Визнані у ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], ст. 3 Конституції України [2] цінності України, як європейської держави, та визначені у ст. 1 Кримінального [3] і ст. 2 Кримінального процесуального [4] кодексів України завдання кримінальної юстиції зобов'язують працівників національних судових і правоохоронних органів встановити обставини кожного кримінального правопорушення, внаслідок якого сталась втрата людського життя, особу кожної жертви такого правопорушення і всіх, хто є винуватими у його вчиненні та справедливо засудити й покарати останніх.

Виконати вказані обов'язки на стадії досудового розслідування іноді неможливо без огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, під якою у правовій теорії розуміють вилучення трупа із місця його поховання. Така слідча (розшукова) дія здійснюється з метою забезпечення збирання та перевірки доказів у кримінальному провадженні шляхом проведення у подальшому впізнання трупа, судових експертиз та інших процесуальних дій. При цьому ефективність зазначених дій та допустимість для використання у доказуванні їхніх результатів залежить, перш за все, від правильно

організованого і проведеного у відповідності до вимог закону огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, проблематика проведення якого має давні коріння, але на сьогодні в Україні, на жаль, стала особливо актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні в останні роки питання проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, у кримінальному провадженні досліджували В. І. Галаган, М. Й. Кулик, Н. С. Моргун, Ю. В. Терещенко, Я. Ю. Конюшенко та інші автори [5; 6; 7]. Проте, їх праці не вичерпують усієї існуючої у сучасному кримінальному провадженні проблематики, обумовленої необхідністю забезпечення ефективного проведення під час досудового розслідування ексгумації трупа.

Мета дослідження. Зазначене вказує на необхідність подальших наукових досліджень з метою удосконалення нормативно-правового регулювання порядку проведення під час досудового розслідування огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, та розробки корисних для слідчої практики рекомендацій щодо застосування положень чинного законодавства, яке регулює порядок проведення цього виду огляду у кримінальному судочинстві.

Викладення основного матеріалу. Термін «ексгумація» походить від латинського “ex” – «з, поза, назовні» і “humus” – «земля, ґрунт» – виймання трупа з місця поховання. Ексгумація може бути офіційною (з метою судово-медичного розтину, перепоховання на іншому кладовищі тощо), випадковою (під час проведення земляних робіт, розбирання старих будинків та іншого) і злочинною (з метою пограбування, помсти, наруги над трупом, з хуліганських та інших мотивів) [8, с. 331]. У цій статті увага буде зосереджена саме на ексгумації, яка здійснюється у зв'язку із кримінальним провадженням.

Як відомо, на теренах сучасної України відкриття гробів із тілами мертвих людей давно каралося у кримінальному порядку [9, с. 437]. І не зважаючи на те, що про відкриття місць поховань особи (викопування людських тіл та їх залишків із землі) під час розслідування злочинів неодноразово згадується у нормативних актах [10, с. 930¹-930¹⁴] і спеціальній літературі [11, с. 365, 376; 12, с. 47], термін «ексгумація» з'являється у національному законодавстві лише у 2-й половині ХХ століття, із закріпленням у ч. 2 ст. 192 «Огляд трупа» Кримінально-процесуального кодексу Української РСР 1960 р. (далі – КПК 1960 р.) такого змісту: «Коли виникне необхідність ексгумації трупа, слідчий складає про це постанову, яку затверджує прокурор. Труп виймається з місця поховання в присутності слідчого, судово-медичного експерта та двох понятих, про що складається протокол, який підписують усі зазначені особи» [13]. До того часу результати вилучення трупа із місця поховання (землі) та проведеного разом із цим огляду трупа фіксувалися у протоколі медичного освідування, що складався судово-медичним експертом (лікарем); його підписували присутні при цьому уповноважені особи органів дізнання чи слідства та поняті [14, с. 41; 15, с. 261; 16, с. 180-181].

Чинні на сьогодні ключові положення, що регулюють проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією під час досудового розслідування, зосереджені у ст.ст. 223 «Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій»,

239 «Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією», 238 «Огляд трупа», 230 «Пред'явлення трупа для впізнання» Кримінального процесуального кодексу України, аналіз яких у системному зв'язку з іншими положеннями цього кодексу, дає підстави вважати огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, слідчою (розшуковою) дією, що проводиться за постановою прокурора.

Вказана дія полягає у проведенні огляду під час вилучення трупа з місця його поховання, що здійснюється слідчим у присутності понятих та за обов'язкової участі судово-медичного експерта, а за необхідності – й інших осіб (свідків, потерпілих родичів померлого, спеціалістів-криміналістів, вибухотехніків, ентомологів тощо). Вона, безумовно, є однією з найскладніших у системі слідчих (розшукових) дій, оскільки складається із декількох послідовних етапів (ініціації з прийняттям і оформленням рішення про її проведення; звернення його до виконання; безпосередньої реалізації цього рішення тощо), кожний з яких також є структурованим за певними організаційними, процесуальними, тактико-криміналістичними критеріями та іншими аспектами слідчої діяльності). Ця дія включає огляд могили та місцевості, на якій вона розташована; надгробної споруди, якщо вона є; вилученої з могили труни та трупа, його одягу й інших об'єктів і предметів, що знаходяться в могилі. У випадку застосування безперервного відеозапису під час проведення даної дії поняті можуть бути відсутні. У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи. Впізнання може мати місце як у ході огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, так і окремо. Під час огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, можуть вилучатися зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень, та предмети, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Про проведення цієї слідчої (розшукової) дії слідчим складається протокол огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, який підписують усі її учасники. В ньому зазначаються відомості про місце і час проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, коло його учасників та їх статус і роль, про всі дії, що були здійснені, у тій послідовності, в якій вони відбувалися, про їх наслідки та результати; все описується у вигляді, в якому воно спостерігалось під час проведення даного огляду, а також вилучені для досліджень об'єкти. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки, зліпки, письмові пояснення спеціалістів, носії цифрової інформації тощо.

Стосовно фіксації огляду трупа на місці проведення ексгумації, то є думка, що його перебіг і результати фіксуються в єдиному протоколі ексгумації трупа [17, с. 82-83], проте вона є даниною минулому, коли такий протокол іноді дійсно складали у відповідності до рекомендацій науковців через згадування про нього у КПК 1960 р. [18, с. 178]. Частіше слідчі того часу, як пригадує автор з власного практичного досвіду, ексгумацію трупа оформлювали протоколом ексгумації та огляду трупа. Зараз це не відповідає положенням ст. 239 чинного КПК України, якою врегульовано проведення саме такої слідчої (розшукової) дії як огляд трупа, пов'язаний з

ексгумацією, про проведення якої ч. 6 цієї статті передбачає складання протоколу певного змісту. На відміну від положень ч. 2 ст. 192 КПК 1960 р. [13], про складання протоколу ексгумації трупа у чинному КПК України взагалі не йдеться. Те що для проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, необхідна постанова прокурора про проведення ексгумації трупа, не змінює її правової природи як слідчої (розшукової) дії, а лише вказує на її винятковий характер та існування додаткової гарантії – рішення прокурора про наявність підстав для її проведення.

З цього приводу слушно відзначається, що практично неможливо провести ексгумацію без огляду трупа, так же як немає огляду похованого трупа без ексгумації, а сам огляд трупа в таких випадках супроводжується оглядом місця його поховання, який починається фактично з моменту початку ексгумації, і якщо їх роз'єднати на дві самостійні дії, то важко буде уявити, коли завершується ексгумація трупа і починається його огляд [5, с. 18]. І оскільки в силу законів формальної логіки об'єктивно будь-якій ексгумації трупа у кримінальному провадженні передують зовнішній огляд місця поховання, з якого буде відбуватися вилучення трупа, ст. 239 КПК України законодавець присвятив регулюванню саме огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією. Хоча, як уявляється, більш вдало виглядала б така назва цієї статті: «Огляд, пов'язаний із ексгумацією трупа людини», оскільки реально оглядається не лише труп, а й місце поховання.

Після проведення огляду трупа і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан (ч. 2 ст. 239 КПК України). Зрозуміло, що ці вимоги не стосуються поховань кримінального характеру та тих, які були здійснені неофіційно, у не призначених для цього місцях і без відома відповідних органів державної влади або місцевого самоврядування. У таких ситуаціях після проведення необхідних досліджень із ексгумованим трупом вживаються заходи для здійснення його поховання згідно із законодавством, що регулює порядок поховання. Після цього загальний вигляд могили фіксується у протоколі огляду, саму могилу рекомендується сфотографувати. Документи про повторне поховання чи перепоховання ексгумованого трупа завжди приєднуються до матеріалів кримінального провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 239 КПК України, виконання постанови прокурора про ексгумацію трупа покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування, які на підставі пп. 11 п. «а» ч. 1 ст. 30, пп. 4 п. «а» ч. 1 ст. 34 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» [19] та Закону України «Про поховання та похоронну справу» [20] уповноважені забезпечувати у межах їх територіальної компетенції надання ритуальних послуг, організацію та утримання місць поховань. При цьому, ефективність взаємодії із зазначеними органами та результативність самого огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, прямо залежить від наявності у слідчого, прокурора знань про положення цих законів і практичного врахування їх дії. Більш того, на практиці майже нереально в один день провести огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, та здійснити повторне його поховання із приведенням могили у попередній стан. За звичай це відбувається через

декілька днів, а іноді – тижнів й, навіть, місяців через необхідність проведення судово-медичних та інших експертиз і слідчих (розшукових) дій, під час яких відбувається дослідження трупа або інших його частин.

Щоб виконати усі вимоги ст. 239 КПК України щодо проведення даної слідчої (розшукової) дії стороні обвинувачення необхідно звернутися до керівництва органу місцевого самоврядування, відповідального за утримання місця поховання особи, труп якої підлягає ексгумації, надати для виконання завірений печаткою прокуратури примірник постанови прокурора про проведення ексгумації та отримати ухвалене цим органом рішення щодо її виконання. У рішенні органу місцевого самоврядування повинні бути визначені службові особи, відповідальні за організацію і здійснення виймання трупа з місця поховання, його доставлення у разі необхідності до певних приміщень (бюро судово-медичної експертизи тощо), здійснення повторного поховання з приведенням могили у попередній стан, а також забезпечення потрібного фінансування, загальної координації та внутрішнього контролю. По завершенню виконання цього рішення керівництво органу місцевого самоврядування має направити прокурору повідомлення із додатком документів про здійснення повторного поховання трупа, приведення місця його поховання у попередній стан та зроблених у зв'язку із цим витрат. Також ці відомості мають знайти відображення у протоколі огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією або, якщо повторне поховання трупа здійснюється не у той день, коли проводився цей огляд, у окремо складеному слідчим за участі службових осіб органу місцевого самоврядування та інших осіб (бажано тих, які були учасниками ексгумації) протоколі та доданих до нього фото-, відео- та інших матеріалів.

Що стосується положень Закону України «Про поховання та похоронну справу», то в ньому закріплені положення, які визначають право власності на земельну ділянку, на якій розміщене місце поховання, та на об'єкти, розташовані на цьому місці. Наприклад, за ст. 29 цього закону власником колумбарної ніші є особа, яка придбала її за власні кошти, а намогильної споруди, склепу – особа, яка за власні кошти встановила цю споруду на могилі (місці родинного поховання). Останні об'єкти належать до приватного володіння особи, без згоди якої та/або рішення слідчого судді (в умовах воєнного стану, якщо виконання ним повноважень з об'єктивних причин неможливе, їх здійснює керівник відповідного органу прокуратури) проникнення до них і будь-які дії з ними або в них для подальшого доступу до могили, труни та тіла померлого з метою ексгумації трупа будуть означати порушення вимог ст. 233 КПК України.

Таким чином, результати огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, якщо він був проведений без письмової згоди власника намогильної споруди (склепу), яким частіше є родич померлого, або відповідної ухвали слідчого судді (постанови керівника органу прокуратури в умовах воєнного стану) про надання дозволу на проникнення до цієї споруди та подальших досліджень і дій, для забезпечення яких ексгумація проводилася, можуть стати недопустимими у доказуванні, якщо суд вважатиме, що докази були

отримані стороною обвинувачення внаслідок незаконних дій та істотного порушення прав особи.

Щоб уникнути цього ризику в ситуаціях, пов'язаних із ексгумацією трупа з місця поховання, обладнаного намогильною спорудою (склепу), прокурору або слідчому, за погодженням з ним, слід завчасно звертатися з клопотанням у відповідності до положень ст.ст. 233-237 КПК України до слідчого судді (в умовах воєнного стану – керівника органу прокуратури, якщо слідчий суддя з об'єктивних причин не може виконувати свої повноваження) для отримання відповідної ухвали (постанови), на підставі якої сторона обвинувачення матиме доступ до володіння особою – намогильною спорудою (склепу).

До того, дії слідчого, прокурора з проникнення до намогильної споруди, склепу без такої ухвали (постанови), згідно абз. 7 ст. 2 Закону України «Про поховання та похоронну справу» можуть розцінюватися як самовільне їх використання, тобто мати ознаки наруги над могилою, місцем поховання.

Іноді вважають, що ексгумація трупа за постановою прокурора може проводитися лише з місць офіційного поховання, коли органу досудового розслідування заздалегідь відомо труп якої особи поховано і де саме, а якщо ексгумація трупа відбувається у стихійному похованні, братській могилі, у завалах зруйнованих будівель, військової техніки, бліндажах, окопах, то цей захід проводиться в межах слідчого огляду за правилами ст.ст. 237, 238 КПК України [21, с. 389]. Повністю погодитися з таким поглядом нам важко, оскільки у кримінальному провадженні ексгумація трупа полягає у вийманні трупа із місця поховання, а це місце влаштовується у відповідності до норм права і моралі, традицій, релігійних переконань та інших прийнятих у суспільстві уявлень й має певні ознаки. Вважати такими місцями завали зруйнованих будівель, військової та іншої техніки, бліндажі та окопи, тільки через знаходження в них трупів загиблих людей, не можна. Вони є місцями подій, що дійсно підлягають огляду за правилами ст.ст. 237, 238 КПК України. Стосовно ж поховань померлих людей, які не є офіційними, то багато чого залежить від слідчої ситуації, яка склалась у конкретному кримінальному провадженні на момент прийняття рішення про проведення слідчої (розшукової) дії, під час якої буде оглядатись труп, й залежить від місця та умов поховання, особи похованого і його живих родичів та членів сім'ї, стану могили й наявності постійного догляду за нею, ставлення політичних, релігійних і громадських організацій та місцевої громади до місця поховання і похованого тощо.

Справа у тому, що слідчій практиці відомі, так звані, «порожні» гроби і могили нібито офіційно похованих осіб; випадки ексгумацій трупів, які були таємно поховані у чужих могилах; знаходження у одній могилі декількох гробів із трупами; розкопувань декількох могил на одній ділянці цвинтаря з метою ексгумації одного трупа; неможливості проведення ексгумації через масовий супротив місцевого населення у «резонансних» кримінальних провадженнях, що мали суспільно-політичне значення тощо. Також відомо, що у злочинців для приховування слідів злочинів вироблена ціла тактика поховання останків трупа однієї особи у різні могили, а також здійснення

таємних поховань на офіційно діючих і вже закритих кладовищах і в окремо розташованих на місцевості могилах.

Головне щоб не сталося помилки із вибором виду огляду трупа – одночасно із оглядом місця події або пов'язаного з ексгумацією. Така помилка може призвести до повної втрати важливих обвинувальних доказів, одержаних стороною обвинувачення із порушенням закону при провадженні слідчої (розшукової) дії, що згодом може призвести до ухвалення судом виправдувального вироку й безкарності дійсно винуватих у вчиненні злочину осіб. Тому для уникнення ризику такого негативного наслідку і забезпечення інтересів правосуддя стороні обвинувачення у проблемних ситуаціях, пов'язаних із виїманням трупів людей із місць поховань, оформлених у вигляді могили, краще здійснювати огляд на підставі постанови прокурора про проведення ексгумації трупа. Так чи інакше, усі спірні питання про допустимість доказів, отриманих стороною обвинувачення за результатами огляду трупа як у межах огляду місця події, так і в ході огляду, пов'язаного із ексгумацією, остаточно вирішує суд, під час судового розгляду, коли у нарадчій кімнаті оцінює докази для ухвалення судового рішення (ст. 89 КПК України).

Відзначимо, що у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), використання доказів, отриманих не у відповідності до національного законодавства, само по собі не є порушенням права на справедливий судовий розгляд. Наприклад, в ухваленому у справі «Парріс проти Кіпра» (Parris v. Cyprus, (ухв.), 56354/00, 4.07.2002) скарга була визнана неприйнятною, хоча засудження особи було засноване на результатах незаконної ексгумації [22, с. 79]. І хоч ЄСПЛ не визначає певні докази незаконними, а перевіряє процес доказування на предмет порушення прав, гарантованих Конвенцією про захист прав та основоположних свобод людини, і встановлює чи було справедливим провадження в цілому, включаючи спосіб, у який було отримано докази та здатність заявника спростувати їх достовірність й заперечувати можливість їх використання, цей Суд не може не зважати на характер і сферу застосування порушеної норми внутрішнього законодавства. У даній справі ЄСПЛ відзначив, що частина 2 статті 15 Закону про коронерське розслідування становить частину положень щодо огляду тіл і як така насамперед покликана, як підкреслював і уряд, забезпечити повагу до тіла померлого, а не дотримання процесуальних прав обвинуваченого [23, с. 329-330]. Отже, в європейському правовому просторі визнається необхідність забезпечення поваги до тіла померлого під час кримінального судочинства.

Ми далекі від думки, що за своєю суттю, цілями і порядком проведення ексгумація трупа є різновидом виїмки [24, с. 64], оскільки вважаємо не етичним ототожнення процесу виїмання з могили тіла померлої людини із технологією здобуття закопаних у землю предметів чи документів [24, с. 65]. Цей погляд спрямований на виправдання ганебної практики російських «силовиків», що звикли під гаслом боротьби зі злочинністю нехтувати загальнолюдськими цінностями й вдаватись до відверто аморальних вчинків. Щоб це зрозуміти достатньо навести обставини

розслідування вбивства, яке сталося у російському місті Орел на весні 2005 р., коли за постановою слідчого прокуратури про виїмку у трупа особи чоловічої статі було відтято голову, яку як речовий доказ приєднано до кримінальної справи. Для зручності дослідження і в інтересах слідства судово-медичним експертом голова була зварена, а матері вбитого довелося у гроб до тіла сина покласти голий череп. Дії слідчого та експерта були схвалені їх керівниками, а скарги потерпілої та її представників на це свавілля суди всіх судових інстанцій залишили без задоволення [25].

Мабуть причетні до цієї ситуації службовці, зі своїм бажанням нав'язати сучасному суспільству цинічний погляд на смерть, діють як нащадки сталінських військових катів, що відступаючи з українських земель, вбивали сотнями мирних мешканців, тіла яких при ексгумації знаходили без шкіри, що вказувало на їх виварювання у котлах з окропом [26, с. 116]. Вони не знають власної класичної правової літератури, оскільки з цього приводу відомий юрист XIX ст., один із «батьків» судової реформи 1860-х років, О. А. Квачевський, який до речі практикував приватним повіреним у Полтаві та Києві, слушно зазначав, що тіло людини не річ, з якою можна поводитись без будь-якого сорому, воно потребує спокою і поховання та не втрачає право на повагу до себе заради живої душі, яка перебувала у ньому під час земного буття; якщо воно не може реалізувати таке право, то це можуть здійснити ті, кому дорога пам'ять про нього, в кого могила не відбирає почуття; безцеремонне поводження з трупом здатне збуджувати почуття живих людей й сприятиметься посяганням як на добру пам'ять про померлого, так на їхню честь і домашній спокій [27, с. 269].

Попри те, що ЄСПЛ ніколи не застосовував статті з Конвенції в зв'язку з неповагою до трупа людини вважаючи, що те, що особисто властиве людині по її смерті зникає (справа «Акпінар і Алтун проти Туреччини» (Akpinar and Altun v Turkey), 56760/00, 27 лютого 2007 року) [23, с. 179], питання щодо можливості бути присутнім на похоронах та віддати шану на могилі родича, заперечувати проти ексгумації, цей Суд визнає такими, що входять до обсягу права на повагу до сімейного або приватного життя відповідно до ст. 8 Конвенції. Так, у справі «Сольська і Рибіцька проти Польщі» ((Solska and Rybicka v. Poland, №№ 30491/17 та 31083/17, 20.09.2018), що стосувалася ексгумації останків померлих без згоди їх сімей при розслідуванні катастрофи літака польських ВПС у Смоленську в квітні 2010 р., унаслідок якої загинули всі 96 осіб на борту, включно з Президентом Польщі, зазначив: за необхідності, влада зобов'язана проводити розтин тіла померлого, і для проведення ефективного розслідування можна, за певних обставин, вимагати ексгумації тіл, а також можуть існувати певні обставини, за яких ексгумація є виправданою, навіть незважаючи на заперечення членів сім'ї. Водночас Суд наголосив, що необхідно встановити належний баланс між вимогами ефективного розслідування та приватними й сімейними інтересами, які можуть бути порушені. Він зауважив, що національне законодавство не передбачає ніякого «зважування» інтересів щодо справи заявників. Під час ухвалення своєї постанови прокурор не був зобов'язаний оцінювати факт того, чи можна досягти мети розслідування за допомогою

менш обтяжливих засобів, як і не мав оцінювати можливі наслідки оскаржуваних заходів для приватного й сімейного життя заявників. Загалом польське законодавство не містить достатніх гарантій недопущення свавільного прокурорського рішення щодо ексгумації. Таким чином, заявників позбавили мінімального ступеня захисту, на який вони мали право [28].

Правова конструкція кримінально-процесуального інституту ексгумації в Україні має ті ж самі вади. Щоб привести її у відповідність до стандартів, визначених ЄСПЛ, необхідно доповнити ст. 239 КПК України положеннями про те, що проведення ексгумації трупа здійснюється стороною обвинувачення за наявності згоди на це близьких родичів або членів сім'ї, які вправі бути присутніми при її проведенні, а якщо такої згоди не одержано – за ухвалою слідчого судді, суду. З цього приводу ми поділяємо висловлені раніше пропозиції українських науковців [5, с. 97].

Висновки. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій, що проводиться за постановою прокурора і полягає у здійсненні огляду під час вилучення трупа з місця його поховання. З метою удосконалення нормативно-правового регулювання порядку проведення під час досудового розслідування цього виду огляду трупа й приведення його у відповідність до міжнародних стандартів, необхідно доповнити ст. 239 КПК України положеннями про те, що проведення даного огляду на підставі постанови прокурора здійснюється стороною обвинувачення за наявності згоди на це близьких родичів або членів сім'ї похованої особи, які вправі бути присутніми при проведенні ексгумації, а якщо такої згоди не одержано – за ухвалою слідчого судді, суду. Також більш вдало виглядала б така назва цієї статті: «Огляд, пов'язаний із ексгумацією трупа людини», оскільки реально оглядається не лише труп людини, а й все місце поховання.

Перелік посилань

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 4.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004#Text (дата звернення 03.05.2022).
2. Конституція України, прийнята 28.06.1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.05.2022).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 03.05.2022).

References

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, November 4, 1950. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004#Text (access date 03.05.2022) (in Ukrainian).
2. Constitution of Ukraine, adopted on June 28, 1996. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (access date 03.05.2022) (in Ukrainian).
3. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 5, 2001 No. 2341-III. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (access date 03.05.2022) (in Ukrainian).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 03.05.2022).
4. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 13, 2012 No. 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (access date 03.05.2022) (in Ukrainian).
5. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, у кримінальному провадженні України: навч. посіб. / В. І. Галаган, М. Й. Кулик, Н. С. Моргун, Ю. В. Терещенко. Київ, 2018. 113 с.
5. Galagan, V. I., Kulik, M. J., Morgun, N. S., Tereshchenko, Yu. V. (2018). Examination of a corpse related to exhumation in criminal proceedings of Ukraine: textbook. manual / Kyiv. 113 p. (in Ukrainian).
6. Конюшенко Я. Ю. Учасники проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 47. Т. 2. С. 112-115.
6. Konyushenko, Ya. Yu. (2020). Participants in the examination of a corpse related to exhumation. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*. No. 47. Vol. 2. P. 112-115. (in Ukrainian).
7. Денисюк П. Д., Шевчук М. М. Особливості ексгумації трупа в кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). Травень, С. 32-35. URL : <http://molodyvchenny.in.ua/files/journal/2017/5.1/8.pdf>.
7. Denisyuk, P. D, Shevchuk, M. M. (2017). Features of exhumation of a corpse in criminal proceedings. *Young scientist*. No. 5.1 (45.1). May. P. 32-35. Retrieved from: <http://molodyvchenny.in.ua/files/journal/2017/5.1/8.pdf>. (in Ukrainian).
8. Бурчинський В. Г. Ексгумація. Юридика енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ, 1999. Т. 2: Д-Й. С. 331-332.
8. Burchinsky, V. G. (1999). Exhumation. Legal encyclopedia: in 6 volumes / Editor: Yu. S. Shemshuchenko (editor-in-chief) and others. Vol. 2: D-J. Kyiv. P. 331-332. (in Ukrainian).
9. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743. / за відп. ред. Ю. С. Шемшученка; упоряд.: К. А. Вислобоков. Київ, 1997. 548 с.
9. Shemshuchenko, Yu. S. (1997). The rights that the people of Little Russia are suing for. 1743. / According to resp. ed.; compiler: K. A. Vislobokov. Kyiv. 548 p. (in Ukrainian).
10. Правила о производстве судебно-медицинских исследований трупов. Приложение XIV (к ст. 340-342), утв. Министром внутренних дел по согласованию с Министром юстиции (сб. узак. № 118, ст. 1057). Устав уголовного судопроизводства. Судебные уставы императора Александра II с законодательными мотивами и разъяснениями С. Г. Щегловитова (перераб., испр. и доп. по 1 января 1910 г.). Санкт-Петербург, 1910. 950 с.
10. Rules on the production of forensic medical examinations of corpses. Appendix XIV (to Art. 340-342), approved. Minister of the Interior in agreement with the Minister of Justice (Collection of Decree No. 118, Art. 1057) / Charter of Criminal Proceedings. Judicial statutes of Emperor Alexander II with legislative motives and clarifications by S. G. Shcheglovitov. 10th ed., revised, corrected. and additional to 1 Jan. 1910. St. Petersburg, 1910. 950 p. (in Russian).
11. Карабчевский Н. П. Около правосудия. Статьи, сообщения и судебные очерки. Санкт-Петербург, 1908. 540 с.
11. Karabchevsky, N. P. (1908). About justice. Articles, communications and judicial essays. St. Petersburg. 540 p. (in Russian).
12. Матвеев С. Н. Соккрытие и нахождение частей человеческого тела. *Архив*
12. Matveev, S. N. (1926). Hiding and finding parts of the human body. *Archive of*

- криминологии и судебной медицины / Наркомюст УССР. Харьков, 1926. Том I. Книга 1. С. 47-51.
13. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12.1960. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1002-05#Text>. (дата звернення 03.05.2022).
14. Камбек Л. Судебный следователь или полнейшее руководство к производству уголовных следствий. Санкт-Петербург, 1861. 164 с.
15. О порядке производства судебно-медицинских и медико-милицейских вскрытий: Циркуляр Наркомата юстиции от 3 августа 1925 г. № 118. *Архив криминологии и судебной медицины*. Харьков, 1926. Т. I. Кн. 1. С. 261.
16. Уголовно-процесуальний кодекс: науко-популярний практичний коментарій П. І. Люблінського і Н. Н. Полянского. Москва, 1928. 428 с.
17. Денисова Д. О. Процесуальний порядок і тактичні прийоми проведення ексгумації трупа. *Пріоритетні напрями модернізації системи права: матеріали наук.-практичної конф.* (м. Одеса, 17-18.05.2019). Херсон, 2019. С. 78-84. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/law/37may2019/37may2019.pdf>.
18. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР: наук.-практ. коментарій. / С. А. Альперт, М. І. Бажанов, С. В. Битий, І. С. Галаган та ін.; відп. ред.: М. Т. Самаєв. Київ, 1968. 400 с.
19. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 03.05.2022).
20. Про поховання та похоронну справу: Закон України від 10.07.2003 № 1102-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1102-15#Text>. (дата звернення 03.05.2022).
- criminology and forensic medicine*. Kharkov. Vol. I. Book 1. P. 47-51. (in Russian).
13. Criminal Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine dated December 28, 1960. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1002-05#Text>. (access date 03.05.2022). (in Ukrainian).
14. Kambek, L. (1861). Judicial investigator or a complete guide to the production of criminal investigations. St. Petersburg. 164 p. (in Russian).
15. On the procedure for the production of forensic and medical police autopsies: Circular of the People's Commissariat of Justice dated August 3, 1925 No. 118. *Archive of criminology and forensic medicine*. Kharkov, 1926. Vol. I. Book 1. P. 261. (in Russian).
16. Lyublinsky, P. I., Polyan-sky, N. N. (1928). Code of Criminal Procedure: popular science practical commentary by Moscow, 428 p. (in Russian).
17. Denisova, D. O. (2019). Procedural order and tactful methods of carrying out the exhumation of a corpse. *Priority direct modernization of the system of law: materials of the scientific and practical conference* (Odesa, May 17-18, 2019). Kherson. P. 78-84. Retrieved from: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/law/37may2019/37may2019.pdf>. (in Ukrainian).
18. Alpert, S. A., Bazhanov, M. I., Bitii, S. V., Galagan, I. S. and others (1968). Criminal Procedure Code of the Ukrainian RSR. Scientific and practical commentary. Authors: Kiev. 400 p. (in Ukrainian).
19. On Local Self-Government in Ukraine: Law of Ukraine dated 21.05.1997. No. 280/97-BP. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (access date 03.05.2022). (in Ukrainian).
20. On the Burial and the Burial Business: Law of Ukraine dated 10.07.2003. No. 1102-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1102-15#Text>. (access date 03.05.2022) (in Ukrainian).

21. Яковенко М. О., Пономаренко Н. О. Екзумація трупу людини в зоні проведення збройного конфлікту: тактико-криміналістичний аспект. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет конф. (м. Северодонецьк, 23.12.2016) / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Северодонецьк, 2017. С. 387-392.
21. Yakovenko, M. O., Ponomarenko, N. O. (2017). Exhumation of a human corpse in the zone of a slaughter conflict: a tactical and criminalistic aspect. *Actual problems of law protection activities*: selection. mater. Internet conference (Severodonetsk, 23 December 2016). Severodonetsk. P. 387-392. (in Ukrainian).
22. Калачова О. М. Використання практик Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. Суми, 2015. № 1 (69). С. 75-85. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/issue/view/18/1-2015>.
22. Kalachova, O. M. (2015). The lawyer of the European Court of Human Rights in criminal prosecution of Ukraine. *Bulletin of the Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenka*. Sumi, No. 1 (69). P. 75-85. Retrieved from: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/issue/view/18/1-2015>. (in Ukrainian).
23. МакБрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ, 2010. 576 с.
23. McBride, D. (2010). European Convention on Human Rights and Criminal Procedure. Kiev. 576 p. (in Ukrainian).
24. Койсин А. А. Экзумація трупа – осмотр или выемка? *Сибирский юридический вестник*. 2010. № 1 (48). С. 63-66.
24. Koisin, A. A. (2010). Exhumation of a corpse – inspection or excavation? *Siberian Legal Bulletin*. No. 1 (48). P. 63-66. (in Russian).
25. Чудакова М. Орловские шутники. URL: <https://absite.ru/txt/comments/1865.html>. (дата звернення 03.05.2022).
25. Chudakova, M. Orlov jokers. Retrieved from: <https://absite.ru/txt/comments/1865.html>. (access date 03.05.2022). (in Russian).
26. Насильство над цивільним населенням України. Документи спецслужб. 1941-1944 / Автори-укладачі: В. Васильєв, Н. Кашеварова, О. Лисенко та ін. Київ, 2018. 752 с.
26. Vasiliev, V., Kashevarova, N., Lisenko, O. and others (2018). Violence against the civilian population of Ukraine. Secret Service Documents. 1941-1944. Kiev, 2018. 752 p. (in Ukrainian).
27. Квачевський А. Об уголовном преследовании, дознании и предварительном исследовании преступлений по судебным уставам 1864 года. Теоретическое и практическое руководство. СПб, 1867. Ч. III. О предварительном следствии. Вып. 1. 642 с.
27. Kvachevsky, A. (1867). About criminal prosecution, inquiry and preliminary investigation of crimes according to judicial charters of 1864. Theoretical and practical guidance. St. Petersburg, Part III. On the preliminary investigation. Issue 1. 642 p. (in Russian).
28. Огляд практики Європейського суду з прав людини 2018. С. 74-76. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Short_Survey_2018_UKR.pdf. (дата звернення 03.05.2022).
28. Overview of the practice of the European Court of Human Rights 2018. P. 74-76. Retrieved from: https://www.echr.coe.int/Documents/Short_Survey_2018_UKR.pdf. (access date 03.05.2022). (in Ukrainian).

EXAMINATION OF A CORPSE ASSOCIATED WITH THE EXHUMATION DURING PRE-TRIAL INVESTIGATION

O. Baulin

The article deals with the issues of legal regulation of the exhumation of a human corpse and reveals the procedure for conducting an examination of a corpse related to the exhumation during the pre-trial (preliminary) investigation, provided for by the current legislation of Ukraine. The author draws attention to the existing problems in the modern investigative practice of conducting an examination of a corpse associated with the exhumation and suggests ways to solve these problems.

It is noted that the examination of the corpse associated with the exhumation is one of the most complex investigative (detective) actions since it consists of several successive stages (initiation, with the adoption and execution by the prosecution of the decision to conduct it; taking measures to address the decision on the exhumation of the corpse to execution; direct implementation of this decision, etc.), each of which is also structured according to certain organizational, procedural, tactical and forensic criteria and other aspects of investigative activity.

The author of the article draws attention to the significant shortcomings of the legal regulation of the current Criminal Procedure Code of Ukraine of 2012 on the procedure for examining a corpse related to exhumation. Errors of the investigator in choosing the type of examination of the corpse, as well as violation of the procedure established by law for exhumation and the penetration of the prosecution into the tomb (crypt), which are private property, without the consent of the owner or the determination of the investigating judge (court), may subsequently lead to recognition by the court the inadmissibility of using the results of this investigative (detective) action in court as evidence.

The author proposes ways to solve these problems. In particular, it is proposed in the decision-making mechanism for the exhumation of a corpse to determine the place of close relatives or family members of the deceased in order to guarantee their right to respect for family and private life, in accordance with Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the implementation of which should not depend entirely on the discretion of the pre-trial investigation bodies and the prosecutor's office. This provision does not meet the requirements of international standards, in particular, the decision of the European Court of Human Rights in the case of *Solska and Rybicka v. Poland* (*Solska and Rybicka v. Poland*, nos. 30491/17 and 31083/17, 20 September 2018). The early introduction of the amendments proposed by the author to Article 239 of the Criminal Procedure Code of Ukraine will bring the national procedure for examining a corpse related to exhumation closer to international standards.

Key words: pre-trial investigation, investigative (search) action, exhumation of a corpse, inspection of a corpse, body identification, forensic examination.